

A „viszonyizmus” veszélye* Színek és helyek

A marxizmus-leninizmus egyik legalapvetőbb, kulcsfontosságú kategóriája a termelési mód, amelynek helyes értelmezése döntő jelentőségű a szocializmuskép szempontjából is. A termelési mód kategóriája nagy és kalandos utat tett meg elméletünk fejlődésében, és úgy érzem, hogy az oktatásban, a propagandában, de még a tudományos kutatásban is sokat kell foglalkozni vele, hogy valóban helyére kerülhessen.

Közismert, hogy az elmúlt évtizedek során e kategóriával kapcsolatban legtöbb gondot a termelőerők és a termelési viszonyok közötti kapcsolat kezelése okozta. Tapasztalataink szerint máig is hat és még mértékadó körökben is érvényes az a vulgáris, antidialektikus felfogás, amely a termelőerőket és a termelési viszonyokat metafizikusan és erőszakosan szétválasztja, nem a totalitásként kezelt termelési mód két oldalának, hanem alkatrészeinek mutatja be. Ez a szemlélet egy olyan formulával jellemezhető, amely szerint a termelési mód = termelőerők + termelési viszonyok, és ha az összhangtörvényt említik ennek a felfogásnak a képviselői, azzal sem javítják ki a kiinduló hibát.

A felfogásnak egyik legveszélyesebb fejleménye az, amikor a termelési viszonyokat úgy nevezzük ki társadalmi-gazdasági alapként, hogy — ha ezt esetleg nem is mondják ki — a termelőerőkre vonatkoztatva is alapként, tehát a termelési mód független változójaként kezelik a termelési viszonyokat.

Ezeknek a nézeteknek részletes elemzése természetesen messze meghaladja egy rövidet hozzászólás kereteit. A hazai filozófiai irodalom érdemben is sokat foglalkozott ezzel a problémakörrel, különösen Tőkei Ferenc munkássága volt hatásos.

Az önmagában is gond, hogy a tárgyalt elméleti eltévelyedés létezett, sőt még ma is érezhető hatását. Még nagyobb gond, hogy a szocialista fejlődés négy évtizede során ennek az elméleti torzulásnak a gazdasági-társadalmi gyakorlatban is létezett megfelelője. Nem azt kívánom állítani, hogy ezeknek a gyakorlati eltévelyedéseknek az oka az elméleti tisztánlátás hiánya volt. Bizonyos történelmi helyzetek, a kellező kordában nem tartott

forradalmi lendület, a tőkés viszonyok minden elemének tagadása, hatalmas adag voluntarizmus és demagógia, a szovjet „példa” kritikátlan importja vitt bennünket a gyakorlati tévelygések felé. Az elmélet tulajdonképpen a gyakorlathoz igazodott, és sok vonatkozásban egyszerű apológiává vált. Nem a teória volt tehát az egyedüli és fő oka a szocialista építés említett hibáinak, önálló szerepét azonban semmi esetre sem szabad alábecsülni.

Az eddigi fejtegetéseimhez leginkább illeszkedik azoknak az eltévelyedéseknek a tárgyalása, melyeknek jellemzése során több elemző — így például Tőkei Ferenc vagy Tólas Barna — a „viszonyizmus” megjelölést használja. Arról van szó, hogy a szocialista építés során gyakran a termelési viszonyok átalkotásával, úgy mond fejlesztésével igyekeztünk előre jutni a szocializmus irányába. Közben vagy elfeledtünk a termelőerőkről, vagy lebecsültük azok fejlettségének jelentőségét, vagy pedig éppen a termelési viszonyoknak szántuk azt a szerepet, hogy azok majd önmagukban forradalmassítják a termelőerőket. Alapvetően akkor tévedtünk, amikor nem ismertük fel, hogy ha az adott termelőerőkkel összhangban nem levő termelési viszonyokat célozzuk meg, valójában csak a termelési viszonyoknak olyan formáit hozzuk létre, amelyek diszharmonikus viszonyban vannak az objektíve létező termelési móddal. A voluntarizmus tehát abban nyilvánult meg, hogy a formák önkényes megválasztásával olyan tartalmat, olyan termelési viszonyokat kívántunk létrehozni, amelyek nem önmagukban, nem a termelési mód egyik alkotórészeként léteznek.

Az effajta törekvéseknek máig ható megnyilvánulásai voltak például az össznépi elsajátítás „bevezetésének” kísérletei, vagy például a termelőerők és a termelési tényezők társadalmisításával összhangban nem levő, centralizált szervezeti formák, az áru- és pénzkapcsolatok elsor-

vasztása, a kistermelés háttérbe szorítása.

Ugy gondolom, hogy a „viszonyizmus” veszélye ma is egy reális veszély, sőt bizonyos mértékig fokozódik. Arról van ugyanis szó, hogy a gazdasági reformfolyamat felgyorsítása és kiteljesítése során ma is nagyrészt a termelési viszonyok formáit alakítjuk azzal a céllal, hogy a szocialista termelési viszonyok tartalma gazdagodjon, fejlődjön. Természetesen ez önmagában véve távolról sem az imént bírált „viszonyizmus”, azzá válhat azonban, ha a termelőerők és termelési viszonyok objektíve létező rendszerét nem tudjuk felmérni, vagy eltekintünk ettől a felméréstől. Születhetnek és fennmaradhatnak olyan formák, amelyek egy — a mi ténylegesen létező objektív valóságunktól minőségileg eltérő — nem létező rendszerét célozzuk, s így a formák üresen maradnak, jobb esetben hatástalanok. Az utóbbi kicsi az esély, sokkal valószínűbb, hogy rombolókká válnak azok a formák.

Félreértés ne essék, nemcsak — sőt nem is elsősorban — a nálunk fejlettebb termelőerőkkel, más technikai-gazdasági viszonyokkal rendelkező országok mechanizmusának elhamarkodott másolására, irreális, ultraliberális modellek elfogadására gondolok. Ugy gondolom, hogy ilyen veszély természetesen van, de inkább csak logikailag, elvileg. Konkrét viszonyaink, létező politikai rendszerünk mellett sokkal nagyobbak érzem azt a veszélyt, hogy továbbra is ragaszkodunk olyan „szocialista formákhoz”, amelyeknek tartalmi megfelelője valójában nem létezik, és soha nem létezett. Véleményem szerint ez a nagyobb veszély. Ennek gyakorlati vonatkozása az lehet, hogy a reformfolyamatok során ragaszkodunk bizonyos formákhoz arra hivatkozván, hogy a szocialista termelési viszonyokat, a szocializmus időt álló értékeit védjük. Attól félünk, hogy tőkés viszonyokat, tőkés formákat próbálunk megvalósítani, márpedig mi szocialista termelési viszonyokat képzelünk el. Ilyen esetekben üres formákhoz ragaszkodunk, ez pedig tömény „viszonyizmus”.

CZAGÁNY LÁSZLÓ
egyetemi docens,
JATE

AMÍG TI BÖHÖNYÉN, ADDIG MI NAGYVISNYÓN

Végére erről is szólnunk kell — legalább így, obszitosként —, az ezerkilencszázötvennégyes katonadókról. Hidegháborús napokat éltünk. A szegedi tudományegyetemen is létesült annak idején katonai tanszék, bevezették a honvédelmi ismeretek tanulmányozását, önálló vizsgatantervként. Az elméleti ismeretek aztán nyáron, egy hónapos kiképzéseken válhattak valóra.

A szegedi gyerekek egyik felének csapatszolgálati végállomása a dunántúli Böhönye, a másikénak (köztük a bölcsészeknek) az észak-magyarországi Nagyvisnyó volt. Egy kies nyári napon a Kapcában, akarom mondani, a Hunyadi János sugárút (akkor még: Szentháromság utca) és a Mátyás tér sarkán székelt kultúrotthonban gyülekezünk Kora reggel Mi volt a célja (egészen biztos, hogy volt neki!), mindenesetre egész nap ott tartottak bennünket Persze, a nap távolról sem volt eseménytelen. Egyeztettek adatainkat, elvégezték a világ leggyorsabb orvosi vizsgálatát (cirka harminc másodperc alatt állapították meg 99,9 százalékról az alkalmasságot, ami még, tekintetbe véve az igen erős körzeti orvosi konkurenciát, így is már-már világrekordnak számít). Aztán tartottak bel- és külpolitikai eligazítást (a nagyteremben), majd a kerítéssel övezett kultúruvaron ácsorogtunk. A kerítésen túl pedig a hozzátartozók. Ki sírt, ki beadta a kaját. Megint mások, miközben be-súvasztották a kerítésnyíládon a füstölt kalbászt, netán a fél sonkát, könnyeztek. Ahányan — annyifélek vagyunk. Hísz még az ujjunk sem egyforma. De félre a túlrészletezéssel!

Éjszaka utaztunk, tőkésötben. Csupán az ég alja világolt. Mint kiderült, a látóhatár szélén épp égett a kiskunfélegyházi laktanya. (A „rémhíradó” legalábbis ezt közölte akkor, 1951 nyarán velünk.) Kora délután értünk Nagyvisnyóra. Gyönyörű vidék. Különösképp nekünk, síksághoz szokott szemű (és lábú) alföldi gyerekeknek. Hamarosan megismerkedtünk a részletekkel is. A kaját „lent”, a hely lábánál porciózták. A sátorábor ellenben a hegyesúcson (fennsíkon?) székelt. A két hely közötti közlekedés felért egy háromszori kiadós tornával.

Mindenekelőtt felszerelték bennünket Repültek a holmik. Ér-

ces hang kíséretében. — Egy csizma, egy nadrág, egy „kódvágó”, egycsatos szíj, kétszatos szíj, csajka, egy negyvennyolcmintájú középagytaras gyalogsági lőfegyver, egy kapca, egy zubbony — Nem győztük el- (és fel)kapkodni S amikor már kupacban tornyosodott ki-ki előtt a felszerelés, egy másik (szintügy stentori) hang így nyitotta: — Öt perc múlva teljes menetfelszereléssel sorakozóóóó! — Ránéztem a kupacra. Aztán a mellettem dermedten állók arcára. Ugyanazt gondolták akárcsak jómagam.

Hogy, hogy nem — öt perccel belül ott álltunk teljes menetfelszerelésben. De tényleg. Hát ezt épp nem mondom, hogy úgy néztünk ki, mint a nyemcik harminckilencben. De amennyiben a Sztálingrád utáni állapotokat tekintjük, akkor már akadt némi hasonlóság.

A továbbiakban aztán napról napra fokozatosan ismerkedtünk a hadiélet rejtelmeivel. Sajátos humorával is — természetesen. Amikor például kultúrmunkára kértek önként jelentkezőket, még nem tudtuk, hogy a szó szinonim az erdősöpréssel. S, hogy minek szögni az erdő? — ez éppúgy szigorú hadititoknak számított, mint annyi más akkor-tájt, amikor kissé módosítottan (és néha gázalarcban) hetykén — és kötelezőleg — fűjtük a nótát „Farkas Mihály katonája vagyok”.

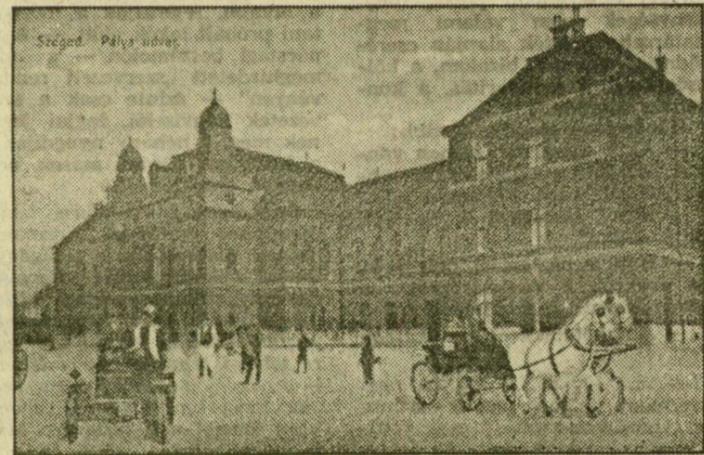
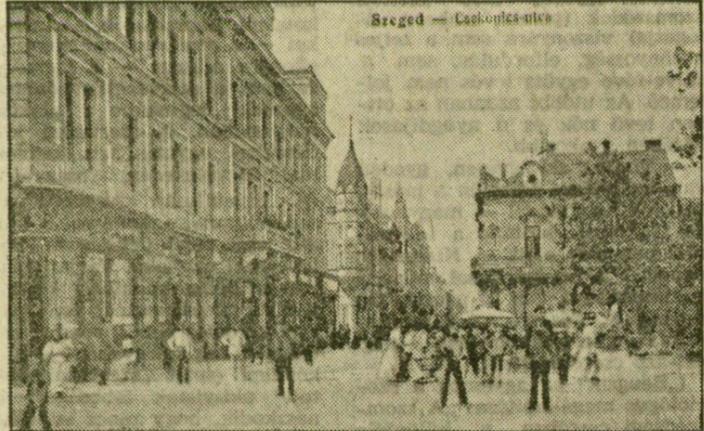
Volt persze „miniszteri út” is. Afféle demarkációs vonalként szelte át az általunk — és a görék által — megszállva tartott hegygerincet. Az utat a célból rendszeresítették, hogy ezen lépked majd végig a miniszter a parancsnoki harcálláspontra, amennyiben a térképen pont Nagyvisnyóra bök ujjával elindulás előtt. Az utat — kultúrmunkában — naponta felge-reblyéztük, megfűstöltöttük a falevelektől. [Életemben nem látam annyi (hűlfott) falevelet, mint Nagyvisnyón. Pedig azóta jártam itt-amott.]

A miniszter azonban — szerencsére? — nem jött. Mi meg humorral vigasztaltuk úgy-ahogy magunk, ha már teleszaladt a hópínc a kiképzés gyötrelmeivel. A „középagytarasból” például „középagytárlást” faragott a diáknyelv. Itt persze semmi nem maradhatott titokban. A legközelebbi eligazításon parancsnokunk így fedett bennünket: — Maguknak a puszta dióverő? A szerelvény, cucc? A politikai tiszt felesége meg kurva? Na, majd adok én maguknak!

Sose felejttem el azt a napot se, mikor — a keddi ezredszemlén — ott álltunk oktatási négy-szögben, és feszes vigyázzban a göréstáblával szemközt. A fegyvermester rámmutatott. — Kilenvenhathuszonegy, üres — nyújtottam át hűsége negyvennyolcmintájúmat — Irány utánam, indulj! — így ő. — Hogy jön maga? — rivallt rám a parancsnok (Mentem, mint a Korzón szokásban, enyhe lezserséggel.) — Ahogy tudok — feleltem, angyali ártatlansággal (Azaz: civilmód. Semmi megállás, semmi vigyázz. Azt hiszem — horribile dictu! —, tán még a kezem is széttártam, mintegy mentegődzésképpen.) A főpéka átvette a főtörzstől hűsége negyvennyolcmintájúmat. Megszemlélt. — Forduljon szembe az egység! — A többit már így hallgattam. — Nézzék meg jól ezt az embert! Vessék jól emlékeztetükbe! Ilyen emberek miatt arathatnak részleges sikereket az imperialisták! Meg a láncos kutya.

En meg így fohászoktam mindeközben. Ó, te marxista isten, ki a klasszikusok lapjain lakozol, engedd, hogy újra ott állhassak megint a sorban, elvegyülve a szürke ismeretlenségben, és csak még egyszer láthassam a Fogadalmi kettornyuját. Sikerült.

PAPP ZOLTÁN

Küldjön egy képet!

Sokszor előfordul, hogy megdöbben az ember szíve, amikor megkap egy-egy küldeményt. Például a Villányi László (Penteleci sor 4.) által hozzánk eljuttatott régi képeslapok láttán. Mert igaz, hogy az 1912-ben fölradott képeslapon a „Csekonics utca” fölirat virít, de minden szegedi azonnal ráismer a képről a Kárársz utca és a Széchenyi tér sarkára. Csak éppen autók helyett „korhú” ruhákban ékeskedő járókelők foglalják el az úttestet. És a másik két kép? A na gyallomás kétszer, két időszakból. Az egyik — 1916-ból — még hire sincs a villamosnak, konflisok és autók uralják a terepet. A másik 1920-ból való, immár villamossal, amely a színes eredetiben bizony — higyjék el nekünk — piros.

